

Martin Lipu hiliste värsside semantikast

Martin Lipp. Hilised öied. Luuletused 1910–1918. Kogutud ja korraldatud tormi päivil 1919. a. jaanuari kuul. Tartu: EELK Nõo Püha Laurentsiuse kogudus, 2021. 431 lk.

1919. aasta. Seljataha on jäänud nooreestlaste aeg, ägedad kultuuripoliitilised debatid ja uuendused, mille järel ei loomulik ega luulekeel ole enam see mis kümnendi algul. Trükivalgust näeb pea kümme uudiskogu. Võidutseb futurism: ilmub Johannes Semperi Majakovskist

mõjutatud „Jäljed liival”, Erni Hiir avaldab kaheosalise esikkogu „Tantse maailmastik. Täielik teoste kogu” – kummaski osas üks avangardpoees – ja koos Albert Kivikaga värsssteose „Ohverdet kann”, mis sisaldab tähtsaimat eesti futuristlikku luuletust „Armluul”.¹ Dekadentliku koguga „Maises ringis” debüteerib Jaan Kärner, välja tuleb ka Johannes Barbaruse ekspressionistlik „Inimene ja sfinks”.

Sama aasta jaanuaris, tormi päevil, kogub ja korrastab oma viimase kümne

¹ Pikemalt futurismist eesti luules: **T. Hennoste**, „Break, arise and bloom!”: Experiments with language, books and manifestos in Estonian futurism. – International Yearbook of Futurism Studies, kd 6. Toim G. Berghaus. Berlin: de Gruyter, 2016, lk 198–219.

aasta luuletusi 64-aastane vaimulikust luuletaja Martin Lipp. Kolmas kogu pärast raamatuid „Lihtsad Lilled põllu peenralt ja niidu nõlvalt” (1902) ja „Päikse kullas. Uued luuletused” (1909) saab nimeks „Hilised öied”. Ometi otsustab autor hoolsalt koostatud käsikirja mitte avaldada. Pole ka ime: eluajal viimaseks jäänud luulekogu eest pälvis Lipp räiget kriitikat. Friedebert Tuglas tõi teose eesti romantikutega alanud „lüürika mädanemise protsessi” näiteks, lisades: „Olen enesele lubanud õpetaja Lippu luuletusi kogust Päikese kullas papuade ja kõrgemate neegrite lüürikaga võrrelda. [...] Kui palju oleks nende inimesesööjate rahvaluule mahlakast naturalismusest ning jõulisest plastikast meie verevaestel romantikeridel õppida!”²

Nüüd, enam kui 100 aastat hiljem on Lipu „Hilised öied” näinud trükivalgust muutunud maailmas: kui kriitik kasutaks tänapäeval eeltoodud väljendusi,³ ei tühistaks ta sellega kedagi peale iseenda. Muutunud on ka kirjanduskriitiline kontekst. 2021. aastal ilmus 126 luuleraamatut,⁴ millest vaid osa väärrib kriitikute tagasisidet, ülejäänud, n-ö amatöörluule jäetakse tähelepanuta – igal luuleraamatul pole enam sellist kaalu kui kunagi. Luuleaasta ülevaates ei ole Leo Luks isegi märganud, et „Hilised öied” on uudiskogu, vaid paigutanud selle kogutud ja valitud luuletuste hulka, mida ta oma artiklis ei vaatle.⁵ Üheski kultuuri-

väljaandes ei olegi teost käsitletud, Eesti Kirikus on uudislugu raamatu ilmumisest, Tartu Postimehes on bioloog ja lastekirjanik Juhani Püttsepp kirjutanud arvustuse, nimetades teost kuldkrooniks autorile.⁶

Raamatu struktuur

Enamik „Hiliste öite” luuletusi on kirjutatud 1910–1919, kuid autor on käsikirja täiendanud surmani, hiliseima luuletuse dateering pärineb 1923. aastast. Raamatus leidub 361 algupärast ja 39 tõkeluuletust, esitatud XIX sajandile omaselt läbiseigi, lähtudes temaatilistest kimpudest, mitte autorsusest. Kogumik jaguneb kuueks osaks: „Isamaa”, „Armastus”, „Laul ja luul”, „Looduse templis”, hingevalu väljendav „Elutormis” ning surma ja igavikku lahkumist puudutav „Valguse maale”. Neist ainsana ei leidu tõlkeid luuletamisele pühendatud kolmandas osas, mis on 10 luuletusega ka lühim. Isamaa-tsükkel sisaldab 65 algupärast ja 10 tõkeluuletust ning jaguneb kolmeks alapeatükiks: „Priiuse koidul”, „Koduõues” ja „Ilmasõja pöörises”. Viimane lahkneb omakorda kaheks: „Ajaloos kohtus” ja „Uutel sihtidel”. Teine, armastusele pühendatud osa on mahukaim, sisaldades 163 algupärast ja 13 tõkeluuletust. Loodusluule peatükis leidub 35 algupärandi kõrval kolm tõlget, viiendas on arvud vastavalt 53 ja 9 ning viimases 25 ja 4.

Avaluuletuses „Tervituseks” nimetatakse taas oma luuletusi lilledeks, nende adreessaatidena sõpru. Või kui luule nendeni ei jõua: „Siis ta kaudu õhtutuule, / Kostgu vaikse palvena” (lk 11). Palve sisuks on vaba Eesti kaitsmine – kogu teose üle valitsebki rahvusromantiline paatos.

² F. Tuglas, Kirjanduslik stiil. Mõned leheküljed salmi ja proosa ajaloo. – Noor-Eesti IV. Tartu: Noor-Eesti, 1912, lk 91.

³ Sõna *neeger* ei olnud toona kuidagi taunitav, mustanahalised ise kasutasid seda enda tähistamiseks, nt 1925. aastal tekkinud Harlemi renessansi algust märgib kogumiku „The New Negro” ilmumine, olukord hakkas muutuma alles 1960-ndatel. Ent Tuglase tsitaat sisaldab pejoratiivset suhtumist kogu rassi.

⁴ L. Luks, Eesti luule unine kõrgmäestik aastal 2021. – Looming 2022, nr 4, lk 511.

⁵ Samas.

⁶ J. Püttsepp, Tänuraamat Martin Lipule, justkui kuldkroon. – Tartu Postimees 3. VI 2021.

Tõlked

Lipp on tõlkinud XIX sajandi saksa ja vene romantikuid. 39 tõlkest 35 on saksa keelest, 13 luuletusega on tõlgituim autor omal ajal populaarne saksa poeet Emanuel Geibel (1815–1884). Autorit pole märgitud kaheksal tõlkel saksa keelest. Kaks luuletust on eestindatud Ludwig Uhlandilt (1787–1862), poolteist Friedrich Schillerilt, sh kuulus „Neitsi kaebtus” („Des Mädchens Klage”), millele Franz Schubert on kirjutanud muusika (D191). Neli luuletust on tõlgitud vene keelest: kaks Aleksei Koltsovilt (1809–1843), üks Mihhail Lermontovilt (1814–1841) ja Nikolai Hvosotovilt (1849–1924). Eestinduste seas on ka kogu raamatu ainus riimimata luuletus, Koltsovi rõhkuris „Palve”.

Tõlked on riimilis-ekvimeetrilised. Värsimõõtudest valdavad 59%-ga jambid (kolmikjambid 34% ja nelikjambid 11% tõlgetest), trohheust esineb tunduvalt vähem, 18% (neliktrohheuses 13%). Enam kui viiendikus tõlgetest (21%) leidub rõhulisi värsimõõte. Neiski on tõlkija järginud enamasti väga täpselt rõhuliste silpide positsiooni. Näiteks Schilleri avavärsid „Der Eichwald brauset, die Wolken ziehn, / Das Mägdlein sitzet an Ufers Grün” ja Lipu tõlge „Hiis kohab, pilved on rahutud, / Üks neitsi kaldale istunud” (lk 373) on mõlemad värsiskeemiga $\cup - \cup - \cup - \cup \cup - \cup \cup$. Pea pooled tõlked on ristriimis AbAb (18), järgnevad üle rea riimuvad orbriimidega XaXa (5) ja paarisriimiline AAbb (4). Ülejäänud skeeme esineb korra-kaks.

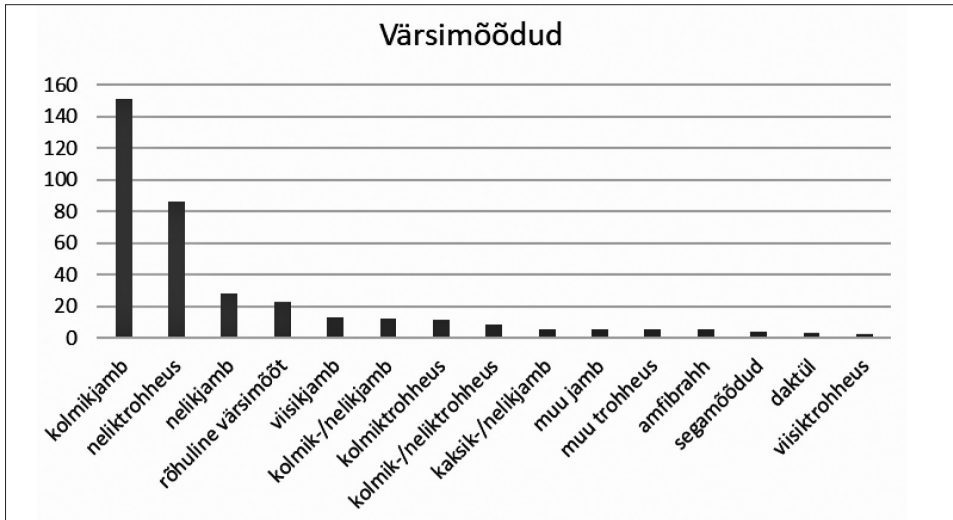
Väärrib märkimist, et pidades esmaseks värsimõõtude ja riimide järgimist, ei vasta tõlke stroofide arv alati algupärandi omale. Ühes kohas on see asjaolu ära märgitud („Salmid 1–3 Fr. Schilleri järele vabalt”, lk 24), mujal mitte. Nt Justinus Kerneril „Alte Heimat”, Lipul „Kodu” on mõlemas keeles ristriimis kolmikjamb, ent tõlkes stroofi

võrra pikem. Algupärandi 1., 2. ja 4. stroofi tõlked on sisult üsna täpsed, ehkki Lipp on neissegi pikkinud oma kinnismotiive, nt riimipaari *koidukuld* : *kodumuld*, asendades nendega Kerneril sinitaeva (*Himmel blau*) ja avarad väljad (*die Flur*). Kolmas stroof jaguneb tõlkes kaheks. Originaalis: „Wie war mein Heimatland / Voll Gold und Rosenhelle! / Doch bald der Traum verschwand, / Schmerz trat an seine Stelle”, Lipul: „Ma nägin kuldakujus / Ka tervet kodumaad: / See õnnistuses ujus, / Mis kinkind kuldseid a’ad. // Ju tahtsin kätt ma anda / Mu isal, hõisata – / Kõik kadund... luule randa / Ei ole, üksi ma!” (Lk 56) Ilmneb mitu asendust. Kerneril tähistab kadunud kujutluspilt unest virgumist, Lipul vastab sellele kujutelmale *luule*, viidates nii sõna etümoloogilisele tähendusele. Kerner nendib lühidalt unelma peatset haihtumist ja valuga asendumist, ent Lipp on selle hajumist dramatiseerinud: luulemina soovib isale kätt anda, tahab hõisata, kui äkki kõik kaob ning ta leiab eest üksilduse. Avaneb Lipu enda luulele iseloomulik kurbuse ja hingepakitsuse tundeküllane peegeldamine.

Algupärandite värsimõõt ja riimid

Kõik 361 Lipu luuletust on rütmilis-riimilised. Valdavad jambid (59%), järgnevad trohheused (31%), vähem on rõhulisi värsimõõte, rõhkureid ja paisureid (7%), kolmikmõõte amfibrahhe ja daktüleid (2%) ning ühes protsendis luuletustes kombineeritakse eri mõõte, nt jambi ja amfibrahhi jt. Algupärandite meetrumid jagunevad nii, nagu näitab allpool olev graafik, kus on esitatud koguarvud.

Niisiis on värsiread suhteliselt lühikesed, enim kasutatakse kolmikjambi (42%), järgnevad neliktrohheus (24%) ja nelikjamb (8%). Erinevad rõhulised värsimõõdud, kolmik- ja nelikrõhkurid ning -paisu-rid moodustavad 6% – siinjuures lahkne-

takse enim tõlgetest, kus rõhumeetrumeid on tunduvalt rohkem. Veel vähem esineb viisikjambi (4%), kolmik- ja nelikjambe kombineerivaid luuletusi ning kolmiktrohheust (mõlemat 3%), ülejäänuid – amfibrahhi, daktüli, viisiktrohheust ja segamõõte – sisaldab 1–2% luuletustest.

Üle poolte luuletustest (181) on ristiirimine (AbAb), samuti on levinud üle rea riimimine (99) lühikeste värsside, eriti kolmikjambide puhul. Suhteliselt palju esineb XII sajandi trubaduuridel pärit ja saksa luulekultuuri kaudu Lipuni jõudnud sekstettide riimiskeemi, nn *rime couée*'d AAbCCb (19). Kuuikvärssides tarvita-takse ka ristriimi, mille lõpetab paarisriim AbAbCC (10) – tegu on Euroopa luulekultuuris levinud mudeliga, mida kasutatakse nt Shakespeare „Venuses ja Adonises”. Paarisriimis on nii nelikuid AAbb (7) kui ka kuuikuid AAbbCC (6), leidub keerulisemaidki skeeme, nt seitsmikvärse kolmel riimil AbAbCCb (3), aBBaCCa (1) ja aBaaBcB (1), samuti kahel riimil AbAAbAb. Mängulisust kohtab viisikvärssideski, nt aBaaB (4), mitmel pool ühendab lõpuvärsi riim stroofi järgmisega, nt AbAbC ja aabbc, teisel lõpetatakse stroof orbriimiga, nt aabbx, aaX, AbAbCCx.

Läbivalt vaheldatakse mees- ja naisklausleid, st rõhutu silbiga lõppevale riimile järgneb rõhuline ning vastupidi. See loob luuletustele värsireatasandil mono-tonselts üles-alla lainetava lisarütmi, lõpetades ridu vaheldumisi tõusval või langeval toonil, seejuures alustatakse tõusva naisriimiga. Seda põhimõtet järgib autor ka orbriimilistes luuletustes, nt „Ja roosiga mu süda [↑] / On närtsind ühtlasi; [↓] / Ma nutsin ja ma olin [↑] / Kurb kuni surmani. [↓]” (Lk 344)

Kuna värsid on üsna lühikesed, on vormivõtetal tähtis osa luuletuse tähendusel: enamasti võtab igast reast kolmandiku või neljandiku enda alla riimsõna. Samad riimid korduvad aga luuletusest luuletusse ja tsüklist tsükliksse. Ometi võib igas temaatilises tsükliks täheldada dominantriime, millesse koondub selle osa peateema kujundlik telg. Enamasti esineb see riimipaar juba iga tsükli ette paigutatud sissejuhatavas luuletuses. Isamaateemat kannavad mainitud riimipartnerid *koidukuld* ja *kodumuld*, armastus avaneb paaris *ilu* ja *valu*, luule mõistagi *luules* ja *tormituules*, loodus *õues* ja *põues*, ka *ilus* ja *vilus*, hingepiinad *ees* ja *silmavees*, samuti *elu* ja *valu* ning igavikuga kohtumine *taeva* ja

vaeva kaudu. Riimsõnad mõjutavad häälikute kokkukõla kaudu üksteise tähendust, luues semantiliselt sageli opositsioonilistele sõnadele ühise aluse. Riimimine toimib kujundina, kus üks sõna laiendab või nüansseerib teise tähendusvälja. Lipu luules ongi enamasti tegu kahe vastandpoole dialektilise ühendamisega riimi kaudu, milles ilmneb luuletuse või isegi luuleilma peaidee, liites sisemise välisega, maise ja koduse taevase ja ebamaisega või negatiivse positiivsega. Teisal varjundab üks riimsõna teise tähendust, sidudes kannatuse maise eksistentsiga (*elu : valu*) või ka taevalikuga (*taevas : vaevas*). Samu riimsõnu kasutab Lipp kümneid kordi, mitut isegi ligi sada korda. Sõna *kuld* ja selle tuletised esinevad riimipositsioonis 175 juhul (omadussõnana *kullane* 71, liitsõna ees- (*kuld-*) või järellosana (*-kuld*) 64 korda, ülejäänud puhkudel liitena *kulla-*), *vilu* oma tuletistega 70, sama palju leidub *valu*, sõna *silmavesi* tarvitatakse 55 korda jne. Täisriimidest vähem korduvad kaasarõhulised grammatilised riimid, mida leidub igas luuletuses umbes pooltes värssides, nt *mõistatuses : hämaruses*, kuid sealgi ei laienda autor oma luuleilma leksikat. Just orbriimiliste värsside kaudu ilmneb, et riimid ei aheldagi luuletajat: ta kasutab nende värsilõppudes enamasti samu sõnu, mida teisal riimipositsioonis, ehkki võimaldab neile halvasti riimuvaid käändeid (nt *süda*, riimina: *südame*).

Lipu luuleilm ongi küllalt fikseeritud, tema siht pole luua midagi originaalset ega uuendada luulekunsti, vaid nagu autor ise on öelnud: „Nad on sündinud, mitte tehtud, pean ütleva. Motiivid, mida elu, loodus ja ajalugu pakkusivad, on luule lahkelt kaasabil leidnud kuju, mida pandi kirja nii, nagu nad laulikule iga kord sülle langesivad.”⁷ Sestap ongi huvitav vaadata,

⁷ M. Lipp, Minu elumälestused. Teine anne. Aeg päälle 1910. aasta. Tartu: EELK Nõo Püha Laurentsiuse Kogudus, 2017, lk 13.

millise kuju need sülle langenud motiivid on Lipu luules võtnud – ning värsitasandil ilmnevad eri teemades selged tendentsid.

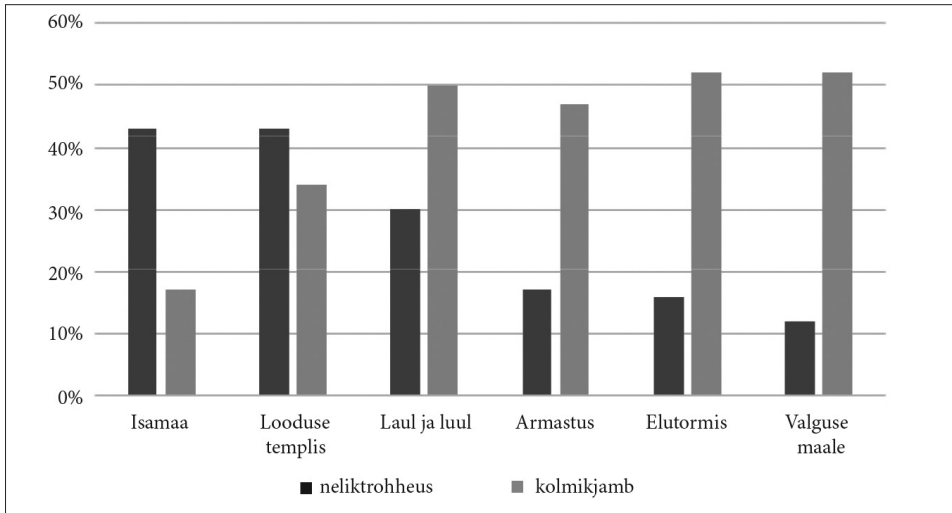
Vorm ja temaatika

Alltoodud graafik annab ülevaate luulekogus kahe enim tarvitatud värsimõõdu, neliktrohheuse ja kolmikjambi jagunemisest raamatu kuue temaatilise tsükli vahel (andmed esitatud protsentuaalselt).

Kui üldarvestuses valitsevad jambid ning trohheust on autor kasutanud kolmandikus „Hiliste õite” luuletustes, siis kahes tsükliis, isamaa- ja loodusluules on see suhe vastupidine. Kodumaateema väljendub eelkõige neliktrohheuses, mida võibki pidada kõige rahvuslikumaks värsimõõduks, seostudes trohheilise rahvalauluga. Lipu neliktrohheuses esineb lisaks ohtralt alliteratsiooni, nt „Isamaale ilusale / Varjuvalliiks vaenu teel”, „Kaitsekilbiks kallimale / Kalevite kanged käed” (lk 17), „Vili võrsub väljala” (lk 19), ning alliteratiivset parallelismi, nt „Kaldal olid kullerkupud, / Murul mahlakannike, / Rohuaias roosinupud” (lk 57).

Isamaalised luuletused on valdavalt üleskutsed, nt „Nüüd laulgem laulu isamaal” (lk 18), pöördudes isamaa (nt „Oh mu ilus isamaa”, lk 19), suguvendade ja rahva poole („Mu sugurahvas, ütle”, lk 22), ning avaldavad truudust ja armastust kodumaale (nt „Ei sind ilmas jätaks ma”, lk 25). Järjest korduvad ka (järel)ärkamis-aegsed kinniskujundid vahvusest ja kangusest, tammedest ja tormidest, isa meelest ja emakeelest, priiusest ning ülevatest tunnetest ja vapratest töotustest.

Tsükklisse lisavad värvi paar luuletust, nt seitsmest nelikvärsist koosnev rahvalaulu tõlgendus „Kilks, kolks!”, mille alla on märgitud: „1. salm K. A. Hermannii järele” (lk 63). Helilooja Karl August Hermannii kogutud uuem lõppriimiline rahvalaul algab nii: „Kilks, kolks! koodid löövad,

/ lapsed puhast leiba söövad, / mölder teri jahvatab / ja sest oma matti saab.”⁸ Järgnevad kaks salmi kordavad parallelismi kaudu sarnast ideed; tegu on seega lihtsa, tööst ja söögist kõneleva laulukesega. Lipu luuletus järgib sama värsistruktuuri, alustades iga stroofi sama kolmiktrohheuses reaga, millele järgneb kolm neliktrohheuses värssi. Lipp arendab rahvalaulust rahvuslaulu, kus toidu asemel saab peateemaks vaba Eesti. Seejuures pikib ta luuletusse teisigi folkloorseid kujusid, nt 4. ja 5. stroof: „Kilks, kõlks koodid lõövad, / Kui meil’ sortsid tüli toovad, / Küll me neid siis kolgime, / Nagu paras pahnala. // Kilks, kolks koodid lõövad, / Poisid puhta töö meil teevad, / Raiska seni ropsivad, / Kui saand pihuks painajad.” (Lk 63) Nii loob ta märksa mahlasema teose kui enamik tema loomingust ning sama võib märgata teistegi tõlgetest innustunud värsside juures. Teise isamaateemalises tsüklis eristuva teosena võib välja tuua eestlasi lausa koomiliselt idealiseeriva „Kunstniku kimbatuse”, kus kuulus maalija soo-

vib kujutada püha õhtusöömaega ja otsib selleks „sündsaid tüüpe” Eestist, seejuures edukalt: „Peetrus, Kaljumees, see leidus, / Kes kui vürstiks teiste eel, / Ja Johannes, armu jünger, / Jaakobus, kel ustav meel” jne. Kärmelt said kõik vajalikud kujud kokku, välja arvatud üks: „Juudas, seda otsis ka / Meister Eesti meeste hulgast – / Juudast ei säälnud ta...” (Lk 27)

Eraldi väärivad märkimist kolmikmõõdud, mida ei esine palju, kuid need seonduvad voogamise ja lainetamisega. Nii algab raamatu esimene amfibrahhis luuletus „Kuldpriius” värssiga „Kuldpriius kui kohisev jõgi” ning selle lõpustroof reaga „Kuldpriius kui kohisev meri” (lk 34–35). Daktili toob Lipu luulesse Theodor Körneri „Palve lahingu ajal” („Gebet während der Schlacht”, lk 81) tõlkimine, mille ajel kirjutas Lipp sarnaste struktuuridega järel luuletused „Sõjamehe palve” (lk 83) ja „Isa, sind palume” (lk 84). Kõik kolm luuletust koosnevad korrapäraselt paigutatud daktilitist, põimides 3- ja 4- või 2- ja 4-jalalisi mõõte; riimiskeemid erinevad luuletusiti: aBBaa, aaBccB ja aaBBcc, seejuures kasutab Lipp enda luuletustes erinevalt Körneri omast ka algriime. Kõik kolm teost pöörduvad Issanda poole, kujutades veriseid

⁸ Eesti rahvalaulud segakoorile. Kogunud ja trükki andnud Dr. K. A. Hermann. Teine vihik. Tallinnas: J. Ploompuu kirjastus, 1905, lk 37.

lahingupilte. Körner palub Jumalalt juhtimist ning õnnistust eluks ja surmaks, Lipp lisaks võitu, abi priiuse koja, vaba kodumaa rajamisel. Ent on tähelepanuväärne, et kui originaalis puudub meremotiiv, siis Lipu järelluuletus toob kohe algul sisse mere ja voolavate vete motiivid. Körneri luuletuse avastroof kõlab: „Isa, ma hüüan sind, / Ümber mul mässamas lahingu leegid, / Kuulide pragin ja välkude löögid, / Võitluste saatja, ma palun sind, / Isa sa, juhi mind!” (Lk 81) Lipul: „Isa, sind palume, / Kuule meid taevane! / Ümber meil mässamas leekide meri, / Jõgedes voolamas vendade veri – / Uppumas isamaa, / Halasta, Isa sa!” (Lk 84) Selliseid assotsiatsioone kolmikmõõtudega seoses võib kohata teistegi autorite luules.⁹

Kodumaale pühendatud luuletused ei eristu üksnes pikemate värsiridadega, vaid ka enama värsside arvuga. Keskmiselt on „Hiliste öite” luuletuste pikkus 21,1 värssi, lühimad 8-realised, pikim 49-värsiline. Ent isamaaliste tekstide keskmine pikkus on 29,2 rida ehk need on pea kolmandiku võrra pikemad.

Teine valdavate trohheustega teema isamaa kõrval on loodus, kuid selles jagunevad neliktrohheused ja kolmikjambid kõige võrdsemalt (vastavalt 43% ja 34%). Lisaks on selle osa luuletused keskmisest lühemad (keskmiselt 18 värssi). Neis kujutatakse lüürilise mina härdaid tundmusi looduses, mida väljendavad riimuvad värsid „Liigun loodustempli õues, [---] Oh, siis peksab süda põues” (Lk 291), kuid teisel võivad samad riimsõnad vahetada koha, nii et *õu* esindab „mind” ja *põu* välist ilma: „Kevad suudleb mullapõuest [---] Mina

⁹ Nt olen seda täheldanud August Pihlakul, kes on samuti kasutanud daktüleid, anapeste ja amfibrahhe mereteemalistes luuletustes, kus värsirütm kannab endas ühtaegu mere oma, väljendades lainete laksumist ja oõtsumist. Vt pikemalt R. Lotman, Eksiilis ja varjus. Sonettide kuningas August Pihlak. – Keel ja Kirjandus 2016, nr 3, lk 193–207.

vaatan koduõuest” (Lk 297). Kaunidust leitakse eri aastaegades, nii kevadilus kui ka sügistormi vilus. Kevad seostub meeleliste tunnetega: „Suud on sulle andnud kevad” (Lk 297), samas kui sügis ja talv märgivad luulemina kuhtumist. Vahel tuntakse rõõmu, ent nagu teisteski tsükletes, kohtab siingi ohtralt luulemina pisaraid: „Ma nutsin kaua, kaua – / Ja pean nutma veel” (Lk 335), „Oh, kuis olen nutnud ma, / Nutnud ilma otsata! / Silmaveest on jõgi saand” (Lk 353) jne.

Kõige jambilisemad on raamatu kaks viimast osa, mis on ehk kõige isiklikumad tsükliid (mõlemas kolmikjambe 52%), väljendades luulemina hingepiinu ja ilmapealse eluga hüvastijätku. „Elutormis” kujutabki peamiselt nutulaule, kätkedes leina, otsatuid kibedaid pisaraid ja vaest lõhkevat südant. „Valguse maale” märgib maisest valust ülesaamist ja valmisolekut lahkuda igavikku, nt „Pisarate rajal / Leiad valgusmaa; / Ei säääl tähti najal / Enam nuta sa!” (Lk 403) Nagu kõigi teiste teemade puhul, varieeritakse üha samu motiive, nt „Ei enam valuoja, / Säääl oova silmavees: / Arm avand rahukoja / Sull’ kuldse valge sees” (Lk 406).

Õige pisut vähem jambe ja rohkem trohheuseid kui eelmainitutes, ent siiski ülekaalukalt jambiline on ka armastusele pühendatud osa, mille valdav värsimõõt on kolmikjamb (47%), neliktrohheust esineb 17%-s. See algab armastustunde määratlemisega vastandite kaudu: „Arm on leekiv valu / Kibes silmavees, / Arm on õnnis ilu / Kuldse peekri sees.” (Lk 103) Nende lahutamatusse ongi pühendatud enamik tsüklist ning paiguti ilu ja valu ka sulanduvad: „Ka see valu kaunim ilu, / Mida iial maitnud meel” (Lk 104), „Arm, see valu muudab iluks” (Lk 105). Armastuse lill on roos, armust ilmajäämist märgib lille närbumine, armastuse tulek seondub loodusega: „Sa tuled tuulest, tormist, / Mu kuldne armuke” (Lk 113).

Raamatu lühimas osas „Laul ja luul” vaatleb Lipp oma värsse taas lillekestena – see on levinud metafoor, mis jõudis eesti ärkamisaja luulesse tõenäoliselt saksa luulekultuurist. Ent need „Kurja lilledest” pool sajandit hiljem kirjutatud öied, enamasti roosid, on lihtsad laulukesed, milles läbivalt korratakse nende ehedust ja luulemina ausate tunnete väljendust. See võtab tihti dramaatilised mõtted: „Mu laul, oh, see on kiri, / Kirjutatud verega, / Mu laulu lugu – tuli, / Mis põleb otsata. // Mu laul on tuline veri, / Mis oovab südamest, / Ja ta on verine tuli, / Mis hõõgav haavast –” (lk 285).

Lõpetuseks

Kasutades üha samu vormeleid, värsimõõte, motiive, kujundeid ning riimimustreid ja -sõnu, on Martin Lipp eri teemade juures eelistanud selgelt jambi või trohheust. Viimane on ülekaalus isamaalistes ja loodusluuletustes, samas kui luulemina hingelistele läbielamistele keskenduvates armastuse-, südamevalu- ja surmaainelistes tekstides kasutab ta ülekaalukalt jambilisi mõõte. Eesti poeetikaõpetuses on nende kahe meetrumi erilaadilist mõju märkinud juba Jaan Bergmann: „Trochäus on tõsine oma elus ja olus; auusal ja mõjusalt sammul astub ta oma teed. [...] Jambus on nagu tormaja sõjamees: ta rõhub mõjusalt tugewal sammul edasi.”¹⁰ Statistilisele analüüsile tuginedes on värsimõõtude semantilist oreooli põhjalikumalt käsitlenud vene ja inglise luules.¹¹ Eesti kontekstis

¹⁰ **J. Bergmann**, Luuletuskunst. Lühikene õpetus luuletuste koorest. – Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1878. Tartu: Eesti Kirjameeste Selts, lk 38–39.

¹¹ Uuringutele pani aluse Kirill Taranovski, kelle tulemused töid välja näiteks, et vene trohheiline viisikjamb riimiskeemiga AbAb seondub tee teemaga, seda nii otseses kui ka metafoorses, elutee tähenduses; Marina Tarlinskaja ja Naira Oganeseva inglise lüürilise

on uuritud neliktrohheust ja -jambi, ning tulemused on näidanud viimase suuremat subjektiivsust: eesti jambiline luule sisaldab rohkem emotsiooni-, hüüd- ja deiktilisi sõnu kui trohheiline.¹² Siinne analüüs on visandlik, meetrumite võrdlustel, mis tõenäoliselt oleks mitmel juhul otstarbekas kokku panna (nt pühenduvad mitu osa luulemina hingepiinale), samal ajal ei eristu kogumiku jaotuses nt religioosne mõõde; eraldi vajaks veel uurimist kolmikmõõtude semantiline oreool, nende seos nt lainetavate merede ja voolavate jõgedega, aga ka rahutute tormidega. Ometi ilmneb Lipu luules sarnaseid tendentse, mida on täheldatud varasemates rahvusvahelistes ja eesti värsi uuringutes.

Päris lõpetuseks tagasi algusse. Martin Lipu hiliste ja hilineud värsiddega samal aastal ilmus üks luulekogu, mille kallal kriitikud on mahlakalt hambaid teritanud: instapoeedi Lauri Räpi „Lihtsate asjade tähtsus”. Selle jätab Leo Luks oma ülevaatest välja teisel põhjusel, pidades teost samavõrra luuleraamatuks kui Mangi horoskoobid, ometi ei suuda ta kiusatusele vastu panna ning artikli lõpus teost ikkagi käsitleda, märkides: „Mõttekordustega mahukaks paisutatud raamat

luule nelikjambide ja -trohheuste analüüsist ilmnes, et armastusteema on iseloomulikum just jambilisele luulele. Vt **K. Тарановский**, О взаимоотношении стихотворного ритма и тематики. – American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists 1963. The Hague: Mouton & Co, lk 287–332; **M. Tarlinskaja, N. Oganeseva**, Meter and meaning: The semantic halo of verse form in English romantic lyrical poems (iambic and trochaic tetrameter). – The American Journal of Semiotics 1986, kd 4, nr 3/4, lk 85–106. <https://doi.org/10.5840/ajs198643/422>

¹² **M-K. Lotman, M. Lotman**, Meter and semantics: Subjectivity in Estonian verse. – Versification: Metrics in Practice. Helsinki, Finland, 25.–27. mai 2016. [Konverentsi-ettekanne.]

kuulub oma imala stiili, klišeeküllasuse ja konarliku algkooliliku riimi poolest amatöörkirjanduse põhjamutta [---].”¹³ Rapp ei ärrita mitte selle pärast, et oleks kehvema kvaliteediga kui lõviosa igal aastal ilmuvast n-ö amatöörluulest, mida enamasti lihtsalt ignoreeritakse, vaid populaarsuse tõttu. Tõenäoliselt ei ole kunagi varem luule tunnustamine eesti kirjandusrahva ja kriitikute poolt ning auhindadega sedavõrd lahknenud sellest, kuidas lai lugejatering luulet hindab: kümned tuhanded loevad Räpi luuletusi Instagramis, tema teos kuulub teist aastat järjest kõikide raamatute üldarvestuses müügitippu, samal ajal kui teose kriitika meenutab toonilt nooreestlaste lajutusi värsiseppade kohta, keda nad aegunuks pidasid.

¹³ L. Luks, Eesti luule unine kõrgmäestik aastal 2021, lk 534.

Kuigi kirjutatud XX sajandi teisel kümnendil, kuuluvad Martin Lipu luuletused vormilt, sõnavaralt ja paatoselt XIX sajandi lõpukümnendisse. Ent mingil tasandil näeme XIX sajandi värsielemente ka Lauri Räpi teostes. Ehkki Lipuga võrreldes puuduvad Räpi riimiskeemides Euroopa luulekultuuri mõjud, tema värsistamine ei ole nõnda reeglipärane, samuti kasutab ta vähem eri meetrumeid, leidub temagi luules lühikesi, üle rea riimitud värsse. Veel enam, Rapp toob luulesse tagasi rõhutute järgsilpide riimid (nt *silmad* : *mustad*, *sulas* : *kõla*), mida Lipu luulest ei leiagi ja mis puudusid juba pea täiesti XIX sajandi lõpu luulest, aga olid levinud 1860.–1870. aastatel (nt Kreutzwaldil: *põrmu* : *lindu*) – ent need aspektid nõuavad eraldi artiklit.

REBEKKA LOTMAN